

Nušić és a magyar színház

Egy elfeledett interjú és politikai háttérzörejei

A színház, elevenességénél, potenciális dramaturgiai erejénél fogva minden időben az emberi érzelmek és indulatok csoportos, közösségi befolyásolására elsőrendűen alkalmas szimbolikus hatalomnak, mágikus erőnek számított. A trianoni békét követő két évtizedben a szerb államnacionalizmus orbitális méretűvé fokozott paranoiás ostobasága ok nélkül ugyan, de nem teljesen alaptalanul, állambiztonsági veszélyt látott a nyilvánosan kimondott magyar nyelvű színpadi szóban, a magyar táncban és zenében, és elsősorban ez volt az oka, hogy rendre megghiúsította az állandó magyar színház létrehozatalára irányuló törekvéseket, akárcsak az anyaországi és erdélyi magyar társulatok vendégszereplését, ugyanakkor a helyi műkedvelő egyesületek munkáját is lépten-nyomon akadályozta.¹ A két világháború közötti időszak vajdasági magyar társadalomtörténetét feldolgozó, sajnos mindmáig csak szerbül olvasható monográfiájának első kötetében Mészáros Sándor tényszerű képet nyújt a szerb hatalom kettős mércéiről: „Amíg a szerbhorvát nyelvű előadások fel voltak mentve az adó alól, sőt, támogatást is kaptak, addig a magyar nyelvű előadások bruttó bevételét 45% (később 35%) adóval sújtották, annak ellenére, hogy a törvény értelmében a kulturális rendezvények fel voltak mentve az adó alól.”²

Állandó magyar színház létrehozásának gondolata ekkor már tulajdonképpen évtizedek óta foglalkoztatta a délvidéki, különösen az újvidéki magyarokat. A városi törvényhatósági bizottság tagjai 1907-ben „a kinevezési tervek elkészítésével Kopeczek Györgyöt bízták meg, a munka elvégzésére pályázó céget pedig nyilvános, zárt írásbeli árlejtésen választották ki”.³

¹ Hornyik Miklós: *Meghasonlásunk története*. Timp Kiadó, Budapest, 2009. 88–95.

² Mesaroš, Šandor: *Položaj Mađara u Vojvodini 1918–1929. godine*. Filozofski fakultet u Novom Sadu, Institut za istoriju, Novi Sad, 1981. 231.

³ Dr. Ózer Ágnes: Volt egyszer egy Újvidék (63.) *Magyar Szó*, 2013. július 18. 10.

A színház megépítésére azonban sohasem került sor, talán az árnyékát előrevetítő világháború, talán más okok folytán, s 1918 után hivatásos magyar vendégtársulat sem működhetett a délszláv királysághoz csatolt területen.

Időről időre felröppentek ugyan később politikai vagy hírlapírói kacsának minősülő hírek arról, hogy az illetékesek engedélyezni fogják egy hivatásos magyar társulat megalakítását – állítólag az ötletet Pašić kormányfő is támogatta – azonban az egészből nem lett semmi.⁴ 1923 őszén, nyilván ennek a hírnak a kapcsán ismét felmelegítették a kérdést: a miniszterelnök pártjának újvidéki lapja, a radikális *Zastava* dühödt támadást intézett a magyar színház ötlete ellen, azonban a következő héten egy ezzel ellentétes hangvételű cikket is megjelentetett Žarko Slepčević radikális párti bankigazgató aláírásával, amit *Adjunk a magyaroknak színházat* címmel az újvidéki *Délbácska* nemcsak átvett, de a két nép közötti közeledést becsületesen szolgáló gesztusként méltatott is. A befolyásos pénzember vitába szállt az előző cikket író, kilétét Č. szignó mögé rejtő harcias szerb tollnokkal, aki állítása szerint többek között azzal érvelt, hogy „a magyarok ezt az engedélyt azért nem kaphatják meg, mert minden időben elfognak egy magyar kémeket, mert vannak magyar kommunisták” stb. Slepčević az okfejtést nem tartotta túl meggyőzőnek, viszont őt is politikai számítások vezették, amelyek mineműségéről sokat elmondanak alábbi sorai: „A megelégedett ember éppen úgy, mint a megelégedett nemzet nem lehet lázadó s nem követelheti és nem keresi a fennálló helyzet megváltoztatását, de örül az élete nyugodtságának. [...] Adjuk meg a magyaroknak az ő színházukat, amint nekünk is volt szerb színházunk, az ő uralmuk idején. Sőt még segítyt is adnék nekik, de ennek fejében ellenőrizném a repertoárt, s olyan darabokat adatnék elő, amelyek elősegítenék a szerb és a magyar nép közötti közeledést.”⁵

Ezután negyedévnyi csönd következett, majd arról érkeztek hírek, hogy az egyik volt társulat igazgatója folytat belgrádi tárgyalásokat szabadkai színházi koncesszió ügyében. Uszító szerb sajtókommentárok által kiváltott barátságtalan légkörben. S mint utóbb kiderült, sikertelenül.

Persze akkor, amikor az újvidéki *Vajdaság* „délutáni lap” munkatársa Belcsényben meginterjúvolja az ott magánlátogatáson tartózkodó szerb drámaíró, a végkifejlet még nem ismert. Branislav Nušić (Alhibijad Nuša, illetve Alchiviadi al Nuša, vagy gyakran használt írói álneven Ben Akiba) cincár származású szerb író, diplomata, minisztériumi főosztályvezető,

⁴ Hornyik: i. m. 90.

⁵ *Délbácska*, 1923. november 28. 2. A lap felelős szerkesztője Tomán Sándor. Kiadótulajdonosok: Fáth Ferenc és Társai.

színházigazgató és akadémikus Szerbiában ekkor már élő klasszikusnak számít, egykori ellenzékiisége miatti bebörtönzését már talán ő maga is elfeledte. Amit viszont az újvidéki magyar hírlapírók is tudnak róla, hogy 1904-ben rövid ideig az akkor még Magyarországhoz tartozó városukban működött, méghozzá az Újvidéki Szerb Nemzeti Színházat igazgatta, akárcsak 1923-ban ismét. Műsorpolitikájában egyébként a Szerb Nemzeti Színház a trianoni döntést követően is nyitottságot tanúsított a magyar kultúra értékei iránt, és ez nem volt ínyére sem a nagyszerb államvezetésnek, sem az egymással rivalizáló, a kisebbségekkel szemben intrazigens belgrádi pártoknak és vajdasági fiókszervezeteiknek. Ezt a politikai hátteret kell odaképzelnünk a Nušić-interjúhoz, melynek inkább csak apropója lehetett az író közelgő jubileuma, igazi oka mégiscsak a magyar színház, illetve megnyitásának várható kilátásai.

Nusics Branisláv nyilatkozik a Vajdaságnak

a magyar irodalomról, a szerb–magyar kulturkapcsolatokról, a vajdasági magyar színházról és jövő irodalmi terveiről

Novisad, február 16. Nusics Branisláv, a legnagyobb szerb író nem ismeretlen a novisadi közönség előtt, mert 1923-ban a novisadi színház igazgatója volt. Nusics negyven éves írói pályáján mintegy hatvan kötet könyvet adott ki, amelyeket a világ legtöbb nyelvére lefordítottak. Utolsó drámája „A lelenc” nemrég aratott páratlanul nagy sikert a beogradi Nemzeti Színházban. „Ezerkilencszáztizenöt” című regénye, mely a nagy szerb visszavonulást tárgyalja, megrázó hangon, gyönyörű színekkel ecseteli a háború szenvedéseit. Ezt a könyvét most fordították le cseh nyelvre, és rövid pár hét alatt két kiadás fogyott el. Nusics a szerb–magyar barátság régi híve és munkása. Ebben az irányban már 1905-ben igen eredményesen dolgozott az akkori „Belgrádi Magyar Otthon” vezetőségével karöltve. Ugyanő fogadta 1907-ben a magyar képviselőket Beogradban.

Nusics Branisláv ezen a héten néhány napot a szomszédos Beocsinban töltött egyik régi barátjánál. Felkerestük Nusicsot Beocsinban és aktuális kultúrproblémákról hosszabb beszélgetést folytattunk vele.

– Ismeri-e a magyar irodalmat – kérdeztük.

– Sajnálatomra be kell vallanom – válaszolta –, hogy a magyar irodalmat, különösen az újkort, nagyon kevésbé ismerem. Amit a szerb fordításban megismertem, ha ugyan elég arra, hogy véleményt alkossak – abból *a magyar irodalom igen magas színvonalára következtetek.*

– Nem tartaná-e kíváncsinak a szerbek és magyarok közötti szorosabb kulturkapcsolatok létesítését?

– Kétségtől szomorú jelenség, hogy két szomszédos irodalom, melyeknek fejlődésük kezdetén megvoltak az érintkezési pontjai, és kölcsönösen hatottak egymásra, nem találják meg a közeledés lehetőségeit. *Minden iniciatíva ezen a téren bizonyára érdemleges és hasznos eredményre vezetne.*

– A politika, még ha az barátságos is, nagyon kevés, vagy egyáltalában semmi kihatással nincs a népek közeledésére, még olyan népekre sem, amelyeknek közös a temperamentumuk, mint milyen a mienk és az önöké, magyaroké. Temperamentumos népek szívesebben hallgatnak a szívükre, *és az irodalom közelebb van a szívhez, mint a politika. Tehát az irodalom eszközével kellene megvalósítani azt, amit a politika még igen soká nem bír elérni.* Ezen a téren, mint közvetítők, igen értékes szolgáltatásokat tehetnének magyar nemzetiségű állampolgáraink *és azok a szerbek, akik magyar nevelést kaptak és tudnak magyarul.*

– Engedélyezni fogja-e a kormány a magyar színház felállítását a Vajdaságban? Mi az Ön véleménye a magyar színház kérdésében?

– Ami a magyar színházat illeti, tudomásom van róla, hogy a királyi kormány hajlandó a nemzeti kisebbségek minden kultúrigényét kielégíteni, tehát annak idején a magyar színházat is engedélyezni fogja. Arról is tudok, mert magam is közreműködtem ebben, hogy a kormány most dolgozik a színházakról szóló törvényjavaslaton, melyben a magyar színház felállításának módozatai is bennfoglaltatnak. Amint a kérdés törvényileg rendezve lesz, úgy hiszem, nem lesz semmi akadálya a magyar színháznak Jugoszláviában. Mégis azt hiszem – de ez csak az én személyes véleményem –, hogy a magyar színház ügye talán gyorsabban előrehaladna, ha a magyarországi rezsim a jugoszláviai magyarok részére igazi kultúrmunkásokat, művészeket küldene ide, nem pedig politikai ágenseket.

– Milyen könyvei jelentek meg magyar fordításban?

– Nem sok könyvem van lefordítva, Škrbics [így! – Cs. B.] Tódor lefordította „Egy káplár elbeszélései” című novelláskötetemet, amiről Gyulai Pál írt kritikát a Budapesti Szemlében. Gondolom, ugyanő fordította „Síktenger” (Pučina) című drámámat. Vígjátékaimból és humoros írásaimból semmi sincs magyarra fordítva, így erről az erősebbik oldaláról a magyar irodalomban nem is ismerhetnek.

– Min dolgozik most? Mik az irodalmi tervei a jövőre?

– Ez év szeptemberében ünneplem születésem hatvanadik és irodalmi működésem negyvenedik évfordulóját. Erre az ünnepi alkalomra készülök kiadni új könyvemet – egy humoros önéletrajzot. Drámai műveim közül egyébként most van a beogradi Nemzeti Színház műsorán a „Nemzetgyűlési képviselő” című darabom repríze, melyet negyven évvel ezelőtt írtam. Már tanulják a színészek „Tomaida” című új történelmi drámám szerepe-

it; azonkívül készen van még egy történelmi tárgyú drámám, a „Tribalói hercegnő”, amely valószínűleg az ősszel kerül bemutatásra, jelenleg pedig a „Miniszterné Őnagysága” című vígjátékon dolgozom. Egyébként ebben az évben a legtöbb időt összes műveim kiadására fordítom, mely *hatvan kötetből* fog állni, és amelyből a két első kötet tegnap vagy tegnapelőtt jelent meg, a többi pedig három-négy év alatt fog megjelenni.

(*Vajdaság*, 1924. február 17., 2.)

Az ügy fontosságát jelzi, hogy az újság vezércikkben kommentálja Nušić szavait. „Egy ország kultúrtermése éppen olyan jelentőségű, akár az ország ipari termelése. Az ország kultúráját hermetice elzárni más országok kultúrájával való egyesüléstől annyi volna, mintha az ipart akarnánk megfosztani a külföldi nyersanyagoktól, vagy a kereskedelmet a külföldi piacoktól. A kultúra nemzetközi szabad forgalmát meggátolni, az ország határaitra kultúrhataröröket állítani és a kultúrkapcsolatok keresőit a határokon feltartóztatni annyit jelent, mint a kultúrától elvenni a levegőt és a napfényt, mint útját állani a kultúra fejlődésének.”⁶ Hesslein József, a cikk szerzője, aki egy időben felelős szerkesztőként is jegyzi a lapot, a továbbiakban rámutat a politika romboló hatására a kultúra területén. „A Vajdaságban elegendő számban magyar színészek nincsenek, azokat a magyar színház megszületése esetén Magyarországból kellene importálni és Nusics véleménye szerint attól tartanak, hogy a magyar kormány ezt az alkalmat felhasználná arra, hogy politikai ügynökeket a Vajdaságban elhelyezze.” A veszély persze mondvacsínált, felnagyított, ám ezt a kommentátor nem mondja ki, helyett általánosságban okolja a két ország kormányai közötti politikai ellentéteket. Elgondolkodtató viszont, hogy Nušić mennyire kritikátlanul átveszi a szélsőnationalisták minden bokrban kémeket és ügynököket szimatoló attitűdjét, arról nem beszélve, hogy a magyar színház engedélyezésével kapcsolatos optimizmusa túlságosan is kincstárinak bizonyult.

Egyébként a szerb író néhány hónappal későbbi kettős jubileuma nem múlt el magyar jókívánság nélkül. A Magyar Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézet elnöke, Szilágyi Vilmos a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia elnökének, dr. Jovan Cvijićnek levelében mondott köszönetet, hogy meghívást kaptak az ünneplésre. Sokatmondóak az 1924. október 20-án Budapesten keltezett üzenet alábbi sorai:

⁶ Dr. Hesslein József: Politika és kultúra. *Vajdaság*, 1924. február 27. A lapot ekkoriban ideiglenesen Szpaszics Veliszláv felelős szerkesztő vezeti, kiadja a Vajdaság lapvállalat.

„Ez a meghívó, amivel az ünnepélyi rendező bizottság megtisztelt bennünket, bizonyítéka a nemzet[n]ek kultúrája testvéri egyesülésének. Örömmel ragadjuk meg tehát az alkalmat, hogy a nemes szerb nemzet ünnepelt íróját hódoló tisztelettel köszöntsük és annak a reménynek adjunk kifejezést, hogy a szerb nemzet szellemi vezetői módját fogják ejteni annak, hogy színpadjaikon újra megszólaljon a magyar szó, a magyar dal, hirdetve az össznemzetek nagy íróinak ígéit.”⁷

Természetesen nem ejtették módját.

A *Délbácska* a magyar színészek leveléhez még a következőket fűzte:

„A vajdasági magyarság őszinte örömmel csatlakozik az ünneplőkhöz, mert hisz a különböző kultúrtörekvések egyetemes céljában, s mert a más nyelvű kultúrában is csak kultúrát és nem veszedelmet lát. Örömnkből és az ünneplés teljességéből hiányzik azonban az a lehetőség, hogy a szerb nemzet egyik legkitűnőbb színpadi íróját kettős jubileuma alkalmából egy magyar színpadról köszönthesse a Vajdaság magyarsága.”⁸

⁷ A magyar színészek üdvözlík Nusicsot. A magyarországi színészek egyesületének átirata dr. Cvijics Jovanhoz, a Tudományos és Művészeti Akadémia elnökéhez. *Délbácska*, 1924. október 24. 5.

⁸ Uo.